

«Οι εννέα ζωές του Nestor Makhno» - Ο Makhno στη ρωσική τηλεόραση

Mikhail Tsovma

Όταν μερικές φορές πραγματοποιείται ένα όνειρο μπορεί να αποβεί το αντίθετο γι' αυτόν που το ονειρευόταν. Το τελευταίο καλοκαίρι (σ.τ.μ.: καλοκαίρι του 2007) παρουσιάστηκε στη ρωσική τηλεόραση μια τηλεοπτική σειρά για τον Makhno και το κίνημά του (makhnovshchina), το λαϊκό ελευθεριακό αγροτικό κίνημα στην Ουκρανία που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της ρωσικής επανάστασης του 1917-1921 και αντιστάθηκε στις βασιλικές λευκές φρουρές, τους Ουκρανούς εθνικιστές και τους μπολσεβίκους. Οι παραγωγοί της σειράς – και προπάντων μέσω των σχετικών τηλεοπτικών διαφημίσεων - υπόσχονταν ότι θα ήταν «η πρώτη ειλικρινής ταινία για τον Makhno», με την οποία θα αποτεινόταν τελικά φόρος τιμής σε έναν άνθρωπο για τον οποίο ειπώθηκαν αρκετά ψέματα στην ΕΣΣΔ, αλλά δεν ξεχάστηκε ποτέ από τους ανθρώπους.

Η ταινία – με τίτλο «Οι εννέα ζωές του Nestor Makhno» - είναι πιθανώς η πιο μεγάλη βιογραφία ενός αναρχικού που προβάλλεται στην τηλεόραση – σε 12 μέρη. Γυρίστηκε στην Ουκρανία πριν περίπου 2 χρόνια, αλλά για κάποιους λόγους μεταδόθηκε από το ρωσικό κρατικό κανάλι 1 το τελευταίο καλοκαίρι. Αλλά ακόμη και πριν απ' αυτή τη μετάδοση, η ταινία εμφανίστηκε σε πειρατικά DVDs και έγινε ανάρπαστη. Λίγο πριν την τηλεοπτική παρουσίαση και την κυκλοφορία της σε «εξουσιοδοτημένης» έκδοσης DVD, κυκλοφόρησε το σενάριο της ταινίας σε δύο τόμους. Αλλά και όταν τελικά η ταινία άρχισε να προβάλλεται τον περασμένο Ιούλιο, κατόρθωσε να αποσπάσει την προσοχή ενός μεγάλου τηλεοπτικού ακροατηρίου. Αυτό βέβαια οφειλόταν εν μέρει στη μεγάλη διαφήμιση, αλλά κυρίως και στο γεγονός ότι ήταν πράγματι η πρώτη χαρακτηριστική ταινία που αφιερώθηκε ποτέ στον Makhno (αν και στο περιθώριο μερικών σοβιετικών ταινιών παρουσιαζόταν πάντα ως ο «κακός τύπος»). Η ρωσική τηλεόραση δεν υστερεί σε σειρές - στην πραγματικότητα σήμερα προβάλλει κυρίως διάφορες σειρές - αλλά πολύ λίγες είναι αυτές που τυχαίνουν τέτοιας προσοχής και ακροαματικότητας. Η ποιότητα των σαπουνόπερων που προβάλλονται σπάνια είναι πολύ υψηλή, όπως μπορείτε να φανταστείτε, αλλά σ' αυτήν την περίπτωση οι θεατές ενδιαφέρθηκαν αρκετά για την ίδια την ιστορία.

Αναφέρουμε εδώ μια πολύ θετική, αλλά καθόλου ασυνήθιστη, κριτική: «Σε αυτήν την τηλεοπτική σειρά η αναρχική ιδέα, έτσι όπως εκλαμβάνεται και γίνεται κατανοητή από τον Makhno, είναι η πιο καθαρή και η πιο ηθική των ιδεών που καθοδηγούσαν τους ανθρώπους εκείνες τις θυελλώδεις ημέρες». Δεν θα μπορούσατε ποτέ να φανταστείτε σε ποια εφημερίδα δημοσιεύθηκε αυτή η κριτική. Δημοσιεύτηκε, στην πραγματικότητα, στην «Krasnaya Zvezda» («Κόκκινο Αστέρυ») την εφημερίδα του ρωσικού Υπουργείου Άμυνας!

Αρκετούς μήνες μετά από την προβολή, οποιοσδήποτε μπορούσε ακόμα να διαβάσει συζητήσεις για την ταινία στο Διαδίκτυο - όχι μόνο στα ΜΜΕ και τα blogs, αλλά ακόμα και σε αναρχικούς και αριστερούς ιστοχώρους. Αρκετά συχνά αυτοί που κρίνουν και μιλούν για την ταινία δεν συνδέονται απαραίτητα με τις πολιτικές απόψεις αυτού ή εκείνου του προσώπου - μεταξύ εκείνων που τους άρεσε η ταινία είναι και αναρχικοί αλλά επίσης και ορκισμένοι αντίπαλοί τους. Οι κρίσεις ποικίλλουν, από συνολική συμπάθεια και αποδοχή της ταινίας μέχρι πολύ σκληρή και αρνητική κριτική.

Αυτό που είναι λυπηρό και παραπλανητικό, εντούτοις, είναι ότι η ταινία έχει ελάχιστη σχέση με την οποιαδήποτε πραγματική κατανόηση των πολιτικών τάσεων στη Ρωσική Επανάσταση και τον εμφύλιο πόλεμο, για να μην αναφέρουμε για τον Makhno και τους αναρχικούς που παρουσιάζονται στην ταινία. Μερικές φορές, ακόμη και αναρχικοί πέφτουν θύματα του «αρκετά συμπαθητικού» πορτρέτου του Makhno στην ταινία, αρνούμενοι να δουν πώς αυτό δημιουργεί ακόμα περισσότερους μύθους και παρερμηνείες γι' αυτόν τον αναρχικό ήρωα.

Κατά την ταπεινή μου άποψη, η ταινία «Οι εννέα ζωές του Nestor Makhno» είναι μια μάλλον χαμηλής ποιότητας τηλεοπτική σειρά, παρόμοια με πολλές άλλες που προβάλλονται τώρα. Η τμηματική (σε σήριαλ) παραγωγή πραγματοποιείται κάτω από τις ακριβείς προσταγές του προϋπολογισμού - πρέπει να γίνει μια ταινία φτηνά και γρήγορα (και αυτός είναι, επίσης, ένας από τους λόγους για τους οποίους η μαγνητοσκόπηση έγινε στην Ουκρανία, δεδομένου ότι είναι φτηνότερο να παράγονται ταινίες εκεί). Εντούτοις, η μερίδα του λέοντος του προϋπολογισμού ξοδεύτηκε στη διαφήμιση και την προώθηση.

Ένα άλλο αποτέλεσμα των περιορισμών στον προϋπολογισμό είναι ότι η ιστορική αναπαράσταση - από τα κοστούμια, στις σκηνές μάχης ή τα θωρακισμένα αυτοκίνητα - είναι μάλλον μη πειστική. Αυτό δεν θα ήταν τόσο καταστρεπτικό εάν η ιστορία παρουσιαζόταν όπως εκτυλίχθηκε, αλλά στην πραγματικότητα οι σεναριογράφοι κατόρθωσαν να βάλουν μαζί όλες τις αληθινές και όλες τις ψεύτικες ιστορίες για τον Makhno. Πιθανώς, το μόνο μεγάλο ψέμα για τον Makhno για το οποίο δεν γίνεται λόγος στην ταινία είναι ότι αυτός και το μαχνοβίτικο κίνημα ήταν αντισημίτες. Θα έλεγα ότι το μεγαλύτερο μέρος της ερμηνείας των ηθοποιών είναι μάλλον φτωχό και οι παραγωγοί της ταινίας απέτυχαν στο να είναι συνεπείς και ενώ οι αναρχικοί, οι μπολσεβίκοι ή οι Ουκρανοί εθνικιστές απεικονίζονται με έναν «κωμικό» τρόπο, η ρωσική αριστοκρατία, οι λευκές φρουρές ή η τσαρική πολιτική αστυνομία παρουσιάζονται με περισσότερη «σοβαρότητα» (οι δε Εβραίοι απεικονίζονται ως μίγμα κωμικών φιγούρων και τραγικοί πάσχοντες στην αναταραχή του εμφύλιου πολέμου). Εν ολίγοις, φέρτε στο νου σας ένα πολιτικό στερεότυπο, μερικά από τα οποία χρονολογούνται από την εποχή του ιδεολογικού σοβιετικού κινηματογράφου, και θα το βρείτε σίγουρα στην ταινία, αναμειγνυόμενο μεν με κάτι νέο, αλλά ακόμα παρόν.

Εντούτοις, αρκετά συχνά είχα την αίσθηση ότι η ταινία ήταν πραγματικά ένα μη αναγνωρισμένο επαναστατικό έπος. Στην πραγματικότητα, αν και οι κατασκευαστές ταινιών παρουσιάζουν συχνά τον Makhno και τους εξεγερμένους του τόσο αστεία, δεν μπορούμε να τους αντιμετωπίσουμε ως κακούς τύπους. Ίσως να μην είναι αρκετά σοφοί ώστε να καταλάβουν την «υψηλή πολιτική», αλλά τουλάχιστον δεν είναι κακοί δολοφόνοι και δεν προωθούν κάποιο πογκρόμ. Θα ήταν λανθασμένο να ειπωθεί ότι οι παραγωγοί της ταινίας στόχευσαν στο να δώσουν μια ιστορικά σωστή, ισορροπημένη και αμερόληπτη άποψη για την makhnovshchina. Πρώτα απ' όλα, είναι ένα σόου και το ακροατήριο πρέπει να διασκεδάσει.

Οι ιστορικοί χαρακτήρες παρουσιάζονται συνήθως ως καρικατούρες στην ταινία. Ο Makhno, που ερμηνεύεται από τον ηθοποιό Pavel Derevyanko (ελάχιστες φορές η ερμηνεία του δεν είναι κακή, αλλά αρκετά συχνά είναι κάτω του μετρίου), είναι ένα μίγμα ενός ευγενικού νεαρού άνδρα και όχι ενός επαναστάτη, τη σάρκα και το αίμα του λαού. Μπορεί να μην είναι αρκετά έξυπνος ώστε να μιλήσει τη γλώσσα των διανοούμενων, αλλά καταλαβαίνει τους ανθρώπους και είναι σε θέση να επικοινωνήσει μαζί τους αποτελεσματικά και να οδηγήσει τον λαϊκό αγώνα ενάντια σε κάθε καταπιεστή. Είναι ένα προσγειωμένο

άτομο, αλλά είναι, επίσης, πλήρως επηρεασμένος από το πνεύμα και τη φρόνηση των αγροτών. Ο τρόπος που μεταφέρονται όλα αυτά στην οθόνη διαφέρουν πραγματικά από τον «ιστορικό» Makhno. Αλλά δεν ήταν στην ουσία ο Makhno όλα τα ανωτέρω; Παρουσιάζεται μερικές φορές στην ταινία ως ψυχωτικός τύπος, βαρύς πότης ή κακός επαναστάτης, αλλά ακόμα είναι ο «καλός τύπος».

Ο μακρύς κατάλογος ιστορικών προσώπων που παρελαύνουν στην ταινία είναι επίσης αρκετά μακριά από τα πρωτότυπά τους. Ο Arshinov, ο διάσημος συμμετέχων και ο ιστορικός της makhnovshchina, ένας επαγγελματίας επαναστάτης που ήξερε πραγματικά πώς να ληστέψει τις τράπεζες και να πυροβολεί τους αστυνομικούς, μετατρέπεται σ' έναν αστείο, εντελώς έξω απ' αυτόν τον κόσμο διανοούμενο, ο τύπος ανθρώπου που χρησιμοποιούσαν στις σοβιετικές ταινίες, ένας άσκοπος αναρχικός ονειροπόλος. Για κάποιους λόγους, ο Vsevolod Volin απουσιάζει εντελώς από την ταινία. Ο Kropotkin εμφανίζεται για μια σύντομη στιγμή, αλλά ως ένας πλήρως τρελαμένος, βασανισμένος με τα βιβλία του και ανίκανος να παρατηρήσει την παρουσία του Makhno. Ο Λένιν, τον οποίο ο Makhno συνάντησε στη Μόσχα, είναι μάλλον κουραστικός και παρουσιάζεται επίσης ως η φωνή της πρακτικής πολιτικής «φρόνησης» σε αντιδιαστολή με τον επαναστατικό ρομαντισμό και την αγροτική «στενότητα» του Makhno. Τέλος, ο Trotsky δικαίως παρουσιάζεται ως κακός και ορκισμένος αντίπαλος της makhnovshchina, αν και μάλλον ως χαρακτήρας ταινίας κινούμενων σχεδίων και όχι ως ένας δικτάτορας που ήταν πραγματικά.

Οι διοικητές του στρατού του Makhno παρουσιάζονται επίσης – μέσω των εφευρέσεων των κατασκευαστών της ταινίας – ως διαφορετικοί ψυχολογικά τύποι, βασισμένοι αρκετά αόριστα στα πρωτότυπά τους, γιατί έπρεπε να... διασκεδάσουν οι θεατές. Και εν γένει, είναι η ερμηνεία που διαδραματίζει μεγάλο ρόλο στο εάν ένας χαρακτήρας παρουσιάζεται με κατανόηση ή όχι. Για παράδειγμα, ο Leva Zadon, επικεφαλής της «πολιτικής αστυνομίας» του Makhno και μια πολύ αντιφατική φυσιογνωμία, παρουσιάζεται στην ταινία ως αρκετά συμπαθητικός τύπος και αφοσιωμένος αναρχικός. Ο επικεφαλής του επιτελείου του Makhno Victor Belash, ήταν επίσης ένας συμπαθητικός επαναστάτης εργατικής καταγωγής, αλλά οι σεναριογράφοι της ταινίας άλλαξαν το όνομά του σε Chernysh, για κάποιους λόγους, πιθανώς για να τον συνδέσουν με τη μαύρη σημαία της αναρχίας («cherny» σημαίνει μαύρο στα ρωσικά, ενώ «bely» είναι άσπρο).

Τα ιστορικά γεγονότα, επίσης, δεν δίνονται αρκετά πραγματικά στην ταινία. Ενώ η γενική περίληψη για τη makhnovshchina είναι αρκετά σωστή, μερικά σημαντικά θέματα παραποιούνται. Οι σεναριογράφοι είναι μετά βίας συμπαθητικοί προς τους μπολσεβίκους, αλλά ακόμα οι τελευταίοι απεικονίζονται ως φορείς κάποιας πρακτικής φρόνησης της κυβέρνησης (αλλά όμως, δεν είναι αυτοί συγχρόνως οι κακοί υποκινητές μιας αιματηρής επανάστασης και ενός εμφύλιου πολέμου, όπως μας λέει η σύγχρονη ρωσική προπαγάνδα;). Επίσης, η βασανιστική συνεργασία μεταξύ των μπολσεβίκων και των μαχνοβιτών ενάντια στους λευκούς αντεπαναστάτες εξετάζεται από τους κατασκευαστές της ταινίας από την σκοπιά των μπολσεβίκων. Μερικά

σημαντικά γεγονότα παραλείπονται, όπως η μάχη στην Peregonovka, κατά την οποία δόθηκε σημαντικό χτύπημα στους λευκούς, ένα γεγονός που καθόρισε ως έναν ορισμένο βαθμό την έκβαση του εμφυλίου πολέμου στη Ρωσία, ενώ άλλα γεγονότα - όπως η υποτιθέμενη δολοφονία της πρώτης συζύγου και του παιδιού του Makhno από αναρχικούς σε μία προσπάθεια να κρατηθεί ο Makhno στην πολιτική - αποτελούν καθαρή εφεύρεση από τους κατασκευαστές της ταινίας μετατρέποντάς την σε θρίλερ!

Η έλλειψη ενός καλού ιστορικού συμβούλου είναι αρκετά εμφανής. Οι φυλακές του τσαρικού καθεστώτος και οι τρόφιμοί τους φαίνονται περισσότερο σαν να βρίσκονται στην τωρινή Ρωσία. Ο Makhno μερικές φορές εμφανίζεται να προβαίνει σε αρκετά παράξενες και ξενόφοβες παρατηρήσεις για τους Αμερικανούς, τους Κινέζους ή τους Εσθονούς - μια εμφανής προσπάθεια των κατασκευαστών της ταινίας να συνδεθεί με κάποια σημερινή πολιτική τάση, κάτι που ηχεί γελοίο. Μέχρι ένας από τους διοικητές του στρατού του Makhno φέρεται να τραγουδά κάποιους στίχους από ένα ρωσικό πανκ τραγούδι της δεκαετίας του '80, με τίτλο «Μαύρη Σημαία», αντί για ένα ιστορικό αναρχικό με τον ίδιο τίτλο που έχει χαθεί!

Μεγάλο μέρος των συζητήσεων και κριτικών επικεντρώνεται γύρω από ποια αναρχία αντιπροσωπεύεται στην ταινία. Αλλά, δυστυχώς, δεν μπορεί τίποτα να γίνει κατανοητό από τους θεατές. Υπάρχουν διάφορες περιπτώσεις στην ταινία όπου οι αναρχικοί προσπαθούν να εξηγήσουν τι πιστεύουν, αλλά βασικά όλα αυτά μετατρέπονται σε άσκοπους διαλόγους σαν κι αυτούς που χρησιμοποιούσαν στις σοβιετικές ταινίες: «Τι προτείνετε εσείς; Δεν προτείνετε τίποτα! Βασικά λέτε ότι πρέπει όλα να καταργηθούν!» Οι αναρχικοί στην ταινία είναι είτε ατάλαντοι ομιλητές, ανίκανοι να πουν τι εννοούν, ή προβαίνουν μάλλον σε παιδαριώδεις, τετριμμένες εξηγήσεις. Τελικά, είναι απολύτως ασαφές γιατί οι αγρότες της βάσης συνεχίζουν να υποστηρίζουν τον Makhno και τους αναρχικούς, παρά την σκληρή καταστολή και τις εκτελέσεις που επιβλήθηκαν από τους μπολσεβίκους, τους λευκούς και τους Ουκρανούς εθνικιστές. Καμία αμφιβολία, ο καθένας μπορεί να δει σ' αυτήν την ταινία τις πολιτικές συμπάθειες του καθένα (αλλά μερικοί Ρώσοι αναρχικοί τείνουν να θεωρήσουν την τηλεοπτική σειρά για τον Makhno ως άξια λόγου).

Ενώ ως θεατής στέκομαι αρκετά κριτικά απέναντι στην ταινία, σε μερικά σημεία δεν θα μπορούσα, παρ' όλα της ελαττώματά της, να την δω ως ένα φόρο τιμής στην τραγική ιστορία της makhnonshchina και την αποτυχημένη Ρωσική Επανάσταση. Αυτό φυσικά, οφείλεται στο γεγονός ότι η ιστορία της makhnonshchina είναι από μόνη της μια αρκετά τραγική περιπέτεια και οποιαδήποτε τουλάχιστον συμπονετική μεταφορά της στην οθόνη δεν μπορεί παρά να επιδράσει σε κάποιον. Κατόπιν πάλι, χρειαζόμαστε μήπως μια τηλεοπτική εικόνα για να θυμηθούμε τους συντρόφους που έπεσαν;

Σε γενικές γραμμές, η «ιστορική αξιοπιστία» της ταινίας είναι αμφίβολη, παρ' ότι το κύριο σύνθημα που χρησιμοποιείται για να προωθηθεί ως ταινία είναι το «Οι εννέα ζωές». Αλλά παρ' όλ' αυτά, η ταινία δημιούργησε ένα πραγματικό

λαϊκό ενδιαφέρον για τον Μακχνο. Τα απομνημονεύματά του, το κλασικό έργο του Arshinov «Η Ιστορία του Μαχνοβίτικου Κινήματος», τα λαϊκά βιβλία για τον Μακχνο ή ακόμα και μερικές περιστασιακές ιστορικές μελέτες που έχουν κυκλοφορήσει στη Ρωσία τα τελευταία χρόνια, αλλά και αυτή η σημαντική σειρά που προβλήθηκε, έχουν αναμφισβήτητα ενθαρρύνει το λαϊκό ενδιαφέρον γι' αυτόν σε πολύ μεγαλύτερη έκταση από πριν. Και εάν κάποιος, παίρνοντας αφορμή από την ταινία, διαβάσει μερικά καλά βιβλία, αυτό μπορεί να είναι μια καλή αρχή γνωριμίας με τα όσα φοβερά έγιναν στη Ρωσική Επανάσταση. Είναι ακριβώς όταν κάποιος πρέπει να καταλάβει ότι σε καμία περίπτωση μια τηλεοπτική σειρά δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως ένα σωστό βιβλίο ιστορίας.

** Το κείμενο αυτό δημοσιεύτηκε στο www.anarkismo.net στις 15 Νοέμβρη 2007. Ελληνική μετάφραση «ούτε θεός-ούτε αφέντης», 23 Δεκέμβρη 2007. <http://ngnm.vrahokipos.net>*